

Ціннісні детермінанти особистісного становлення молоді в умовах сучасної вітчизняної культури

Статтю присвячено психологічному аналізу ціннісної детермінації особистісного становлення молоді в сучасних соціо-культурних умовах. Побудовано модель та визначені критерії особистісної зрілості. Приділено значну увагу розгляданню фактора невротизації як деструктивного процесу особистісного розвитку, альтернативи особистісної зрілості в юнацькому віці.

Ключові слова: особистісне становлення, система ціннісних орієнтацій, особистісна зрілість, гедоністична, прагматична та морально-духовна спрямованість особистості, невротизація, морально-духовна спроможність, комунікативна компетентність, моральні соціальні установки, самовизначення, моральний вибір.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку психологічної науки характеризується тенденцією до гуманізації та гуманітаризації. В контексті даної тенденції дослідження впливу ціннісних психічних феноменів на процес особистісного становлення є досить актуальним. Найбільш загострено проблема формування ціннісного підґрунтя постає в юнацькому віці, оскільки цей вік є сензитивним щодо вирішення смисложиттєвих питань, побудови життєвих планів та окреслення життєвих перспектив (Т.М.Титаренко), що можливо для адекватного здійснення лише за умови сформованості зрілої системи цінностей, чітких ідеалів та самовизначеності особистості щодо власних моральних переконань (М.Й.Боришевський). Тому серед молоді досить гостро стає проблема знаходження внутрішньої позиції, формування ціннісних орієнтацій та моральних принципів особистості, на яких можливо здійснення конструктивного особистісного розвитку, становлення адекватних ставлень до світу та побудова гуманних міжособистісних стосунків.

Нажаль, сучасна ситуація, яка склалася сьогодні у вітчизняній культурі, не сприяє морально-духовному становленню молоді, оскільки характеризується відсутністю чіткої системи моральних ідеалів. Навпаки, негативний вплив масової американської культури шляхом її трансляції через ЗМІ (серіали, реклама, навчальні програми з валеології та інші) створює умови зростання

емоційної депривації з порушенням інституту шлюбу, соціальної ізоляції та відчуження людей, нездорового способу життя (алкоголізація, нікотинізація населення, наркоманія, сексуальні девіації, відхід від конструктивної діяльності, гедонізм та інші), що на думку В.Д.Менделевича сприяє формуванню концепції самознищувальної поведінки як прояву дисфункціонального стану та невротизації особистості [3]. Таким чином, невротизацію можна розглядати як деструктивний процес психологічного розвитку, альтернативу особистісної зрілості.

Проблема впливу ціннісних аспектів сучасної культури на процес особистісного становлення розглядається в багатьох теоретичних та науково-практичних роботах вітчизняних дослідників, а саме Б.С.Братуся, О.А.Бреусенка, І.Ю.Кулагіної, І.Медведевої, В.Невяровича, Г.І.Онищенко, Л.Ф.Шеховцової та інших, але питання про методи дослідження ціннісної детермінації невротичного розвитку особистості та шляхи його подолання до останнього часу розглядалися недостатньо.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Невроз, як зазначає В.М.Мясищев, є хворобою розвитку особистості, тобто психогенним (конфліктогенним) розладом, який виникає внаслідок порушення найбільш значущих взаємовідносин людини з навколишнім світом. Ці взаємовідносини ґрунтуються на відповідних ставленнях людини до дійсності на основі певної системи особистісних цінностей. Тому, несформованість або порушення ціннісної системи особистості перешкоджає формуванню її адекватних ставлень та конгруентних стосунків з оточуючим світом.

Отже, під невротизацією ми розуміємо процес деструктивного (невротичного або психопатологічного) особистісного розвитку, який характеризується несформованістю моральних ставлень суб'єкта до дійсності та супроводжується (при невротичному розвитку) підвищеним рівнем психічної напруги та слабкістю емоційно-вольової саморегуляції.

Результатом та індикатором невротизації як процесу деструктивного роз-

витку особистості є моральна неспроможність, котра проявляє себе як особистісна незрілість стосовно морально-духовної сфери у вигляді відсутності морально-духовної мотивації, нечутливості до морально-духовних проявів, слабкості моральної регуляції, нездатності до самовизначення, морального вибору та несформованості моральних ставлень.

Розглянемо сутність впливу домінуючих цінностей сучасної культури (гедонізм, прагматизм) на процес особистісного становлення молоді. Ціннісний хаос вітчизняної культури постмодерну, формує певний тип “потенційно невротизованої особистості”, яка внаслідок непричетності до певного типу культурної традиції, а функціонуючи на межі неструктурованих типів субкультур (соц.реалізм, модерн, молодіжна субкультура, американська масова культура), не має чіткої ієрархії власної ціннісної структури. В свідомості молоді на першій план виступають гедоністичні та прагматичні цінності (розваги, „крутизна”, престиж, гроші). І.Ю.Кулагіна та В.М.Коліуцький розглядають гедоністичний та прагматичний (або егоїстичний) – як деструктивні та духовно-моральний – як конструктивний типи особистісної спрямованості [1].

Гедоністична спрямованість є результатом інтеріоризації та засвоєння гедоністичних цінностей при відсутності духовно-морального підґрунтя та характеризується наявністю особистісного інфантилізму та дифузністю ціннісних орієнтацій. Когнітивна простота гедоністичної особистості є чинником несформованості процесу її самовизначення, оскільки вибір детермінується лише гедоністичною установкою. Морально-духовна неспроможність та вольова слабкість сприяють прояву нездатності людини а ні до серйозної професіоналізації, а ні до побудови відповідальних сімейних стосунків. Гедоністична спрямованість являє себе у проявах “альфонства” з установкою на паразитичне існування, алкоголізації, причетності до криміналу, а також значно гальмує формування зрілої особистісної рефлексії, яка є базисом для побудови світоглядних переконань.

Засвоєння **прагматичних цінностей** детермінує формування егоїстичної

спрямованості особистості, яка має чітку ієрархічну систему цінностей з домінуванням прагматичних мотивів. Самовизначення егоїстичної особистості зумовлено впливом кон'юнктури, моди та інших зовнішніх факторів, в стосунках з оточуючими переважають мотиви домінування, самоствердження, престижу, орієнтації на матеріальний бік життя, оскільки гроші є символом влади. Приклади прагматичного самовизначення: вступ до престижного ВУЗу, шлюб з поважною або заможною людиною, яка допоможе зробити кар'єру.

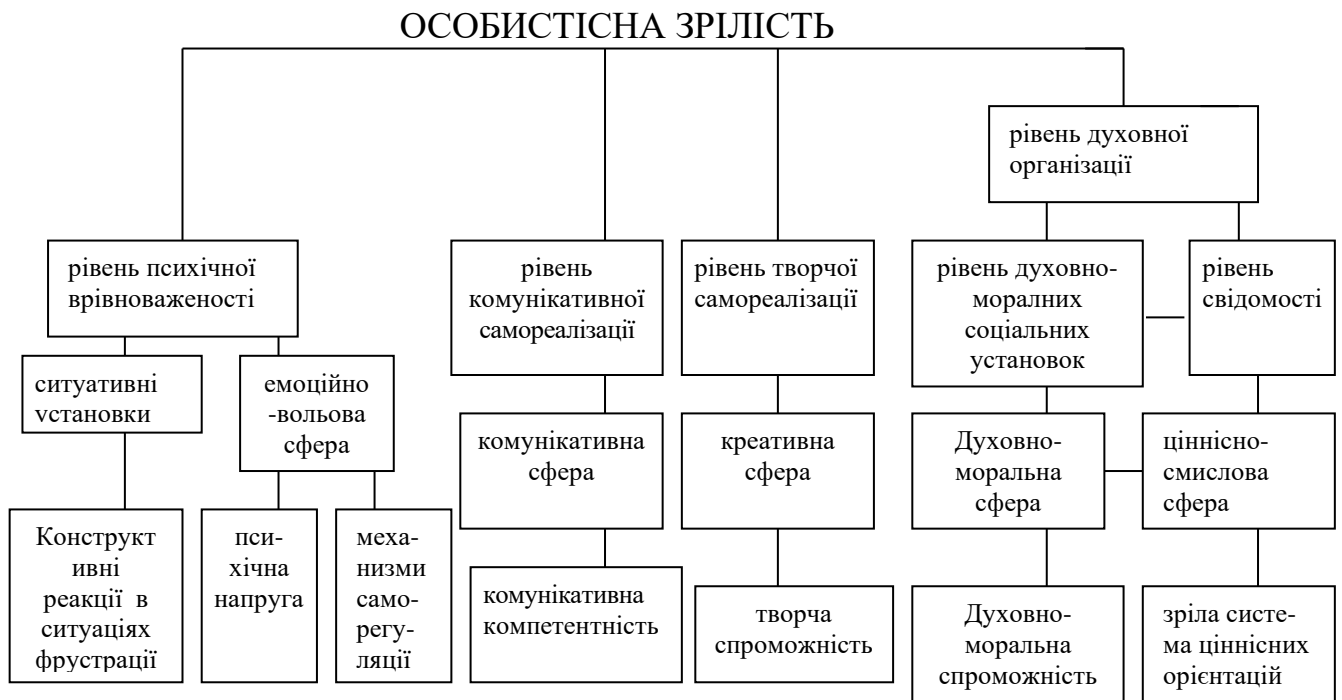
При засвоєнні морально-духовних цінностей формується орієнтація особистості на “мета-потреби” (А.Маслоу) – любов, істину, красу, творчість, що надає можливості конструктивному особистісному розвитку в напрямі самоактуалізації, професіоналізації, побудови справжніх сімейних стосунків та суттєвих морально-духовних взаємостосунків з дійсністю в цілому.

З метою дослідження ціннісної детермінації особистісної зрілості сучасної молоді нами було розроблено модель, в основу якої покладено структурно-ієрархічну модель особистості, запропоновану В.М.Мельниковим та Л.Т.Ямпольським [2], але змістовне наповнення цієї моделі проводилось нами в аспекті ціннісної детермінації особистісної зрілості (малюнок 1).

Головною детермінантою *особистісної зрілості* є рівень “*духовної організації*” особистості (В.М.Мельников, Л.Т. Ямпольський), який з точки зору нашого підходу обумовлюється ступенем розвитку морально-духовної та ціннісно-сислової сфер. Формування особистісної зрілості починається з розвитку *ціннісно-сислової сфери* на рівні свідомості – тобто створення та усвідомлення чіткої системи власних ціннісних орієнтацій. Важливою умовою формування рівня морально-духовних соціальних установок є домінування у вищих кластерах ціннісної ієрархії *цінностей росту* (А.Маслоу), а саме: морально-духовних, естетичних, цінностей творчості, інтелекту, оскільки дефіцітарна мотивація не сприяє самоактуалізації особистості. Індикатором сформованості *морально-духовної сфери* як детермінанти особистісної зрілості є *морально-духовна спроможність* особистості, котра, як зазначалося вище,

являє себе у наявності розвиненої моральної свідомості, зрілих моральних ставлень до дійсності, міцності морально-вольової регуляції, здатності особистості до самовизначення та морального вибору.

Малюнок 1. Детермінанти особистісної зрілості.

Наступним кроком досягнення особистісної зрілості є сформованість рівнів творчої та комунікативної самореалізації, яка проявляється у феноменах *творчої спроможності* та *комунікативної компетентності*. По суті, здатність до творчості та комунікативна компетентність є продуктами психічної діяльності зрілої особистості, але якщо особистість функціонує лише на творчому та комунікативному рівнях, не маючи морально-духовного ціннісного підґрунтя, то замість досягнення справжньої зрілості має місце альтернативний, деструктивний процес – *невротизація* особистості, який являє собою своєрідну *компенсацію* морально-духовної неспроможності, та відбувається на рівні “*психічної врівноваженості*” (В.М.Мельников, Л.Т. Ямпольський). Головними чинниками психічної врівноваженості, на наш погляд, виступають ступінь розвитку *емоційно-вольової* сфери особистості та адекватність її *ситуативних установок*. Процес невротизації особистості може відбуватися двома шляхами:

по типу *невротичного*, або *психопатичного* її розвитку. При **невротичному** розвитку має місце порушення емоційно-вольової сфери у вигляді високого рівня *психічної напруги* (тривожності, фрустрації) та слабкості механізмів довільної *саморегуляції* емоцій та поведінки особистості. При **психопатичному** типі невротизації: при незначному рівні психічної напруги особистість екстрапунітивно, а часом й агресивно реагує в ситуаціях фрустрації (Розенцвейг). Інакше кажучи, сама психопатологічна особистість не відчуває внутрішнього дискомфорту, тривоги, або докорів сумління, але від її ставлень та екстрапунітивних его-захисних реакцій страждають оточуючі. Цей тип невротизації свідчить про морально-духовну неспроможність людини, а значить й особистісну незрілість в цілому. За даними М.Є.Теляшевської, повне зцілення від неврозу можливо лише завдяки зрілій когнитивній обробці життєвого досвіду, переосмисленню власної системи цінностей за умови наявності мотивації морально-духовного саморозвитку.

ВИСНОВКИ.

Особистісне становлення в юнацькому віці повинно відбуватися у напрямі досягнення особистісної зрілості, головними критеріями якої є наявність зрілої системи ціннісних орієнтацій з домінуванням морально-духовних цінностей, моральної та творчої спроможності, комунікативної компетентності, внутрішнього локусу контролю та міцності емоційно-вольової сфери особистості. Несформованість або порушення ієрархії системи ціннісних орієнтацій значно впливає на процес невротизації як деструктивного розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология. - М.: Сфера, 2001. – 463с.
2. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. – М., 1985. – 319с.
3. Менделевич В.Д., Соловьёва С.Л. Неврология и психосоматическая медицина. М.: «МЕДпресс-информ», 2002. – 607с.
4. Мясищев В. Н. Личность и неврозы.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1960.- 426 с.
5. Психология личности: словарь-справочник / под ред.П.П.Горностая и Т.М.Титаренко. – К.: «РУТА», 2001. – 319с.